

Stellingwerf en het Stellingwerfs

(Voor groep 7 en 8)

Jij en je klasgenoten wonen allemaal in een Stellingwerfs dorp. Dat dorp kan in de gemeente Ooststellingwerf liggen of in gemeente Weststellingwerf. Beide gemeenten liggen in het zuidoosten van de provincie Fryslân (Friesland).

In de meeste dorpen en steden in Fryslân praten de mensen behalve Nederlands vaak Fries. Maar in de gemeenten Oost- en Weststellingwerf is dat bijna niet het geval. Naast het Nederlands wordt hier vooral Stellingwerfs gesproken. Dat lijkt misschien wel vreemd, maar dat is het eigenlijk niet. Als je de geschiedenis van de Stellingwerven een beetje leert kennen begrijp je waarom.

Stellingwerf

Voor 1517 bestonden de beide gemeenten Oost- en Weststellingwerf nog niet. Ons gebied was toen één gebied en heette Stellingwerf. Van 1309 tot 1504 was het een zelfstandig boerenrepubliekje. Nog weer eerder hoorde Stellingwarf, dat is de oude naam van Stellingwerf, deels bij Drenthe en deels bij Overijssel. Drenthe en Overijssel, maar ook Groningen waren Saksische gebieden, en vielen onder het bestuur van o.a. Duitse keizers of koningen. In kerkelijk opzicht had de bisschop van Utrecht het hier voor het zeggen. Maar vaak was ook de 'gewone regering' in handen van de bisschop. Hij had dan meteen ook de functie van graaf en bestuurdde het gebied uit naam van de keizer of koning.

De oudste delen van de kerk in Oldeberkoop zijn vermoedelijk al voor 1125 gebouwd

De Stellingwerfers trokken zich in 1309 door moeilijk toegankelijke moerassen terug naar huis

In opstand

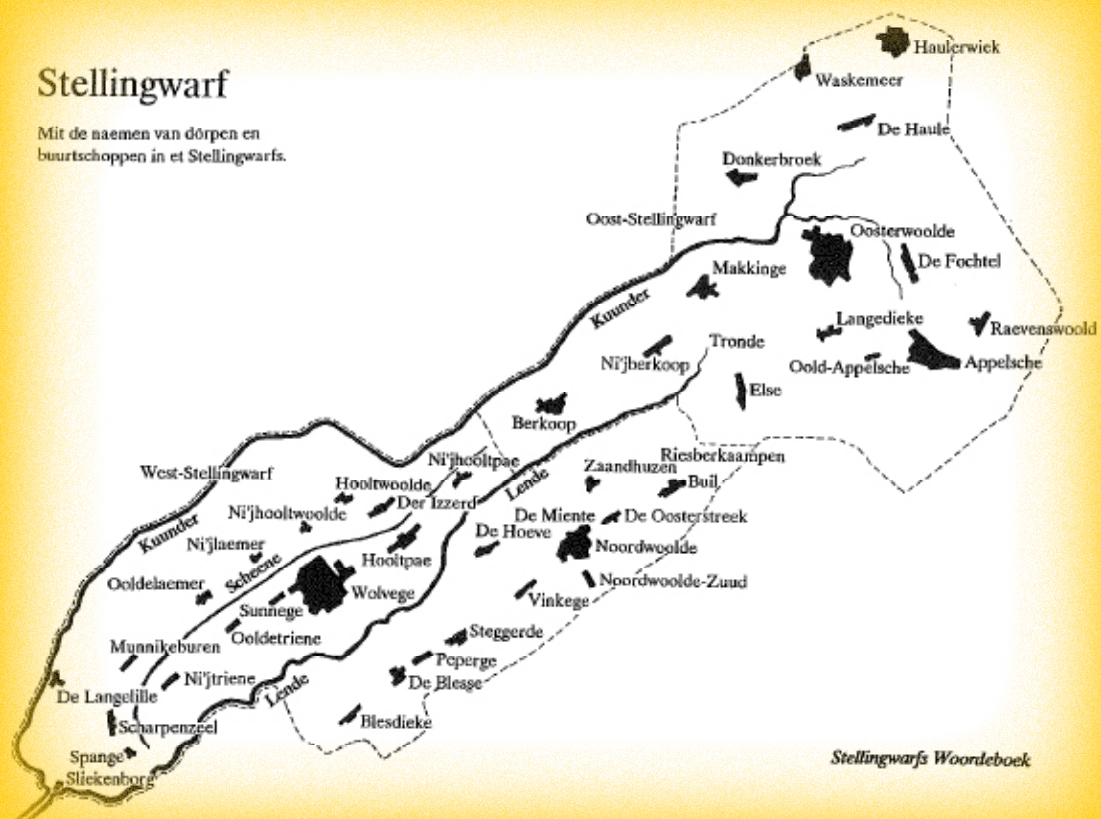
Vaak moesten de bewoners van deze gebieden voldoen aan belastingen en allerlei andere verplichtingen van de bisschop. En vaak vonden de mensen dat helemaal niet leuk. De Stellingwerfers kregen veel te maken met de bisschop van Utrecht, die een onderkomen had in Thij, een klein dorpje bij Steenwijk. Die bisschop had het ook voor het zeggen in Friesland, en ook de bewoners van het Friese gebied vonden dat maar niets.

De mensen kwamen dan ook nogal eens in opstand tegen de bisschop, en dat gebeurde ook verderop in Friesland. De Friezen wilden helemaal niets meer met de bisschop te maken hebben, alleen maar met de keizer of koning. Daar hadden ze veel minder last van, en ze gingen zich toen maar meteen vrije Friezen noemen.

De inwoners van het gebied dat nu Weststellingwerf is gingen ook in verzet. Zo vernielden ze eerst het onderkomen van de bisschop in Thij, en vervolgens bestormden ze met honderden strijders het kasteel van de bisschop in Vollenhove. Dat mislukte en de Stellingwerfers trokken zich via de moerassen terug naar huis.

Stellingwarf

Mit de naemen van dörpen en
buurtschoppen in et Stellingwarfs.

Op dit kaartje zie je Oost- en Weststellingwerf, met daarin alle 39 dorpen. De namen ervan zijn in het Stellingwerfs aangegeven. Van die dorpen liggen er 13 in Ooststellingwerf en 26 in Weststellingwerf. Toch wonen er in beide gemeenten ongeveer evenveel mensen. Per gemeente zijn dat er ongeveer 25.000.

Boerenrepubliek

Men liet het er niet bij zitten en sloot zich in 1309 bij de vrije Friezen aan. Ze werden toen ook wel de 'Friezen van Stellingwarf' genoemd. Dit deel van Stellingwarf werd een zelfstandige boerenrepubliek met een eigen bestuur, zoals dat in die tijden wel meer gebeurde. Ook het Friese Schoterland was zo'n boerenrepubliekje, en ook in Groningen kwamen zulke republiekjes voor.

Het oostelijke deel van ons gebied viel eerder onder Drenthe. Maar ook dat deel had genoeg van de heerschappij van de bisschop en sloot zich in 1328 aan bij het boerenrepubliekje Stellingwarf. Zo werd het westelijke deel eerder Stellingwarf genoemd dan het oostelijke deel.

In 1504 werd Stellingwarf ingedeeld bij Friesland en in 1517 werd het gebied gesplitst in twee grietenijen (gemeenten): Stellingwarf-Oosteinde en Stellingwarf-Westeinde. Later werden de namen veranderd in Ooststellingwerf en Weststellingwerf.

De naam Stellingwarf

De oude naam Stellingwarf komt, in elk geval schriftelijk, voor het eerst voor in 1309. Dat was in een 'ban-tekst'. Die tekst kwam van de bisschop van Utrecht, omdat de Stellingwerwers zich afgekeerd hadden van zijn gezag. Hij wou de Stellingwerwers pas van de ban ontslaan als ze aan een hele reeks van verplichtingen hadden voldaan. Maar de Stellingwerwers trokken zich weinig tot niets aan van de bisschop...

In de periode 1309 – 1504 werd Stellingwarf bestuurd door vertegenwoordigers uit de bevolking zelf. Deze bestuurders werden 'stellingen' genoemd. Meestal waren er drie stellingen verspreid over het gebied. Een stelling was meteen ook rechter. De stellingen werden ieder jaar vervangen en kwamen ook steeds uit een ander dorp. 'Warf' of 'werf' is een plek waar recht wordt gesproken, en zo moet de naam Stellingwarf dan zijn ontstaan.

Het Stellingwerfs

Taalkaartje van het Stellingwerfs

Omdat het Stellingwerver gebied vroeger bij Drenthe en Overijssel hoorde, werd ook de taal van die streek gesproken. Alle talen van Drenthe, Overijssel, Groningen en delen van Gelderland worden met elkaar Nedersaksische streektaalen genoemd. Het Stellingwarfs is dus ook een Nedersaksische streektaal.

Op dit officiële taalkaartje zie je dat ook in de aangrenzende delen van Drenthe en Overijssel Stellingwerfs wordt gesproken. Dat zijn precies de gebieden waar we heel vroeger veel mee te maken hadden, zoals je net hebt kunnen lezen!

Niet alle Stellingwerper dorpen zijn van oorsprong Stellingwerfstalig. Zo zijn Haulerwijk en Waskemeer van oorsprong Friese gebieden en daar wordt dan ook Fries gesproken. En in sommige grensdorpen zoals Donkerbroek hoor je ook best veel Fries. Datzelfde geldt ook voor het Stellingwerfs. Zo werd vroeger in de Friese dorpen Echten en Echterbrug, maar ook in Oudehorne redelijk veel Stellingwerfs gesproken.

Appelscha en Ravenswoud zijn van oorsprong Stellingwerfstalig, maar doordat in de tijd van de turfwinning veel Friestalige mensen hier kwamen wonen en werken wordt door een deel van de bevolking nog Fries gesproken.

Ballade van vier kammeraoden

Het volgende gedicht is in het Stellingwerfs geschreven. Het gaat over de strijd van de Stellingwerpers tegen bisschop Guido in 1309. Het werd geschreven door de Stellingwerper schrijver Johan Veenstra.

Lees het goed, daarna volgen er een paar vragen over de inhoud én over het Stellingwerfs!

Ballade van vier kammeraoden

*Een morgen in juni,
mit dauw op et veld.
Gaon koppels soldaoten
naor stried en geweld.
Langs Stellingwarfs wegen
op weg naor de slag.
In 't jaor dattiennegen
op zomar een dag.*

*Bi'j al die soldaoten
lopt Baoke van Pier.
Tegere mit Aebel,
Klaos Laomerts en Kier.
't Bin vier kammeraoden,
ze moe'n veer en wied.
De dörpsklokken luden
heur op veur de stried.*

*Deur bos en deur heide,
recht uut en recht an
Mit vörken en zenden,
wel dik duzend man.
Ze zullen him raeken,
et zin dat is best.
Naor Guido zien steenze,
Vollenhove in 't west.*

*De sterkte van Thije
blijkt echt niet zo sterk.
Een brakke blift over,
da's Stellingwarfs wark.
De vri'jhied veur 't griepen.
et recht nemt zien loop.
Veur huus en veur hiem in
et oolde Berkoop.*

*Doldriest, overmoedig,
et moet en et kan.
Ze bouwen een toren,
daor valen ze mit an.
En 't liekt dat ze winnen,
't is spek veur heur bek.
De vi'jaand bestookt heur
mit branende pek.*

*De steenze op springen,
de slotvoogd in nood.
Mar over de zee komt
een machtige vloot.
Mit Hollaanse ridders
en de bisschop an boord.
Die in naeme van God
meerst plundert en moordt.*

*De kaansen die keren,
de slotvoogd brekt uut.
De dood en de vi'jaand
bin nao an de huid.
Een regen van stiender,
de stormtoren braant.
En vuufhonderd man starft
veur vri'jhied en laand.*

*De stried die is streden
veur Baoke van Pier,
Veur Aebel, Klaos Laomers
en veur kleine Kier.
Op een slagveld in regen
en wiend, veer van huus,
Liggen vier kammeraoden
en kommen nooit weer thuus.*

Vragen en opdrachten

1. Vertel in een paar regels waar het gedicht over gaat:

---

2. Hoe heette de bisschop die in 1309 het in ons gebied voor het zeggen had?

---

3. Voordat de Stellingwerfers naar Vollenhove gingen versloegen ze eerst een bisschoppelijk leger bij een ander plaatsje. Ze vernielden daarbij het onderkomen van de bisschop. Welk plaatsje was dat?

---

4. Weet je wat een 'steenze' is? Als je het woord niet kent kun je het opzoeken in het Stellingwarfs Woordeboek. Je kunt dat digitaal inzien op www.stellingia.nl.

---

5. Welke zee wordt bedoeld in het zesde couplet?

---

6. Welke vijf woorden vind je het meest Stellingwerfs? Schrijf ze op en geef aan wat er volgens jou mee wordt bedoeld.

---

7. Er volgen nu zes zinnen in het Stellingwerfs, maar er mist steeds een woord. Dat woord kun je vinden in het bovenstaande gedicht. Als je het hebt gevonden, schrijf het dan op de juiste plek.

In 1309 was d'r een stried tegen de bisschop van Utrecht. Hi'j had een _____ in Vollenhove.

An die stried deden hiel veul _____ mit.

Meer as _____ mannen trokken deur bos en heide naor Vollenhove.

Van de starkte bi'j Thijs blijft een _____ over.

De vi'jaand bestookt heur mit _____.

Bi'j de stried bi'j Vollenhove kwammen _____ man omme.